

פרשת וַיִּשַׁב

צִדְקָה מְעֻשָּׂה לִמְנוּחָה – וַיֵּשֶׁב

וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלְהוּ מִיָּדָם – מה שמע ראוּבֵן?

פרשתנו מגוללת בפנינו את סיפור מכירתו של יוסף, על ידי אחיו. פעולת המכירה לא היתה מתוכננת מראש, אלא היתה תוצאה של השתלשלות המאורעות כפי שהתגלגלו במהירות ע"י ההשגחה העליונה. כאשר אחיו רואים אותו מרחוק, תוך שהוא מתקרב אליהם, נזרקת לחלל האוויר הצעה, שאיש מהאחים לא נתן עליה את דעתו מלכתחילה, "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הֲנֵה בָעַל הַחֲלָמוֹת הַלְזָה בָּא: וְעַתָּה לְכוּ וְנִהְרְגֵהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת".

על סמך היכרותנו את הרקע המשפחתי, היינו מצפים שאם תקום התנגדות להריגתו, היא תבוא בעיקר מבני בלהה ומבני זלפה, אותם דאג יוסף לקרב, ועימם נהג להתרועע, "וְהוּא נָעַר אֶת בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת בְּנֵי זְלָפָה נְשֵׂי אָבִיו". למרות ששאר האחים, בני לאה, נהגו לבזותם וראו בהם "בני שפחות", ראה הוא את אמהותיהם כ"נְשֵׂי אָבִיו", ואותם, כאחים לכל דבר. והנה, מספרת לנו התורה "וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלְהוּ מִיָּדָם". דווקא האח היוצא נפגע ביותר מקיומו של יוסף, הוא זה שקם להצילו. אומנם, היתרוץ שהוא מספק לאחיו הוא שיש להשאיר את דינו של יוסף בידי שמים, "אַל תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבָּר וְיָד אֵל תִּשְׁלְחוּ בו", אך התורה מלמדת עליו זכות, ומעידה על כוונתו האמיתית והנסתרת של ראוּבֵן, העושה זאת "לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לְהַשִּׁיבוֹ אֶל אָבִיו".

יש מקום לשאול לפרש הדברים. התורה טורחת לספר לנו שראובן שמע, "וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלְהוּ מִיָּדָם", ונשאלת השאלה, לשם מה טורחת התורה לספר לנו על כך? שהרי גם אלמלא סיפרה לנו התורה ששמע, לא היינו מעלים על דעתנו לחשוב אחרת? ומכיוון שאין בתורה מילה מיותרת, עלינו לנסות ולהבין במה מדובר? מה שמע ראוּבֵן? ועוד נכון להתפלא על ראוּבֵן, שקיומו של יוסף, ויחסו המפלה וה"מפנק" של אביו כלפיו, כמו שבים ומבליטים את אהבתו היתירה של יעקב לרחל, לעומת אהבתו ללאה, אמו האהובה וה"מקופחת". ולא די בכך, אלא שאפליה זו מסכנת גם את כתר הבכורה שלו, את היותו בכור יעקב. אפילו שאר האחים, שאינם בכורות, הפגינו בגלוי את שנאתם כלפי יוסף, "וַיִּרְאוּ אָחִיו כִּי אֵהָב אָבִיהֶם מִכָּל אָחִיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם". ואם באחיו כך, אזי קל וחומר, שאצל ראוּבֵן על אחת כמה וכמה.

לאחר מעשה, ידוע לנו שמהיבט אחד לפחות, זכה יוסף לבכורה על פני ראוּבֵן וגם "על חשבוננו". התורה מצווה אותנו "כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נְשִׂים הָאֶחָת אֶהוּבָה וְהָאֶחָת שְׂנוּאָה וַיִּלְדוּ לוֹ בְּנִים הָאֶהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לְשְׂנוּאָה" וקובעת כי גם במקרה זה יחולו דיני הירושה, "כִּי אֵת הַבְּכֹר בֵּן הַשְּׂנוּאָה יִכִּיר לְתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכָל אֲשֶׁר יִמְצָא לוֹ, כִּי הוּא רֵאשִׁית אֲנֹו לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה". לפני מותו, יעקב מכיר באפרים ומנשה, בני יוסף, כשני שבטים, "וְעַתָּה שְׁנֵי בְּנֵי הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם ... לִי הֵם אֲפָרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְהָיוּ לִי". יוצא איפוא, שלא זו בלבד שראובן אינו בכיר מיוסף, אלא הוא כמו שקול, רק לאחד משני בניו של יוסף. מה הניע אם כן דווקא את ראוּבֵן, לפעול להצלתו של יוסף?

על פי המדרש, קראה לאה את שמו 'רְאוּבֵן', כי ראתה ברוח הקודש, שהתנהגותו של בנה, בכור יעקב, תהיה שונה לחלוטין, ראויה ומכובדת מזו של עשו, בכורו של יצחק, כאומרת: ראו מה בין בני (רְאוּבֵן) לבן חמי (עשו), שבן-חמי למרות שמכר מרצונו את בכורתו ליעקב, הפך לשנוא וביקש להרגו. ולעומתו, רְאוּבֵן בני, שבכורתו נלקחה ממנו בעל כורחו וניתנה ליוסף, לא די שלא ערער על יוסף, אלא הציל אותו מיד אחיו ואף ביקש להוציאו מן הבור.

כדי שנוכל לעמוד על טיבן של הדמויות רְאוּבֵן וְיוֹסֵף, ועל יחסי הגומלין שביניהם, עלינו לרדת לשורש מהותם, ולהתחקות אחריהם מרגע לידתם, ואף מקודם לכן. נפתח בהורנו ובלידתו של רְאוּבֵן. הורנו של ראוּבֵן, בליל החתונה הראשונה של יעקב, בחשבו שהוא עם רחל, כאשר למעשה היה עם לאה. והורנו חז"ל, שלמחשבתו של אדם, בשעה שהוא עושה מעשה, יש השפעה גדולה על התוצאה, וכן הדבר באשר לכוונותיו ולרגשותיו. גם כאשר האדם בונה חפץ, משאירות מחשבותיו וכוונותיו, את רישומם הרוחני בחפץ הנבנה. ואם בחפץ כך, באדם על אחת כמה וכמה. באותו הלילה, יעקב חשב על הבן שאמור להיוולד לו מרחל, ראה אותו בעיני רוחו כמי שכלול ממנו וממנה, וייחל לכך שהצאצא יזכה לרשת גם את המעלות הרוחניות הטובות בה. למרות שראובן נולד מלאה, עדיין, מבחינה רוחנית, הטביעו בו מחשבותיו, כוונותיו ותפילותיו של יעקב, רישום רוחני וזיקה פנימית, למהותה של רחל. יוצא איפוא, שאף שנולד מלאה, יש בְּרְאוּבֵן משהו פנימי משותף עם יוֹסֵף, בנה בכורה של רחל. אך בכך לא תם הקשר המיוחד שביניהם.

נעבור לְיוֹסֵף ונתבונן בנסיבות הקודמות להולדתו. לפני שפתח הקב"ה את רחמה של רחל, כבר נולדו ליעקב עשרה בנים, ששה מלאה, שניים מבלהה ושניים מזלפה. לאחר שלא ילדה את זבולון, בנה השישי, ממשיכה התורה ומספרת לנו, "וְאַחַר יָלְדָה בֵּת וַתִּקְרָא אֵת שְׁמָהּ דִּינָה", ומייד אחר כך, עוברת התורה לסיפור הולדתו של יוֹסֵף. באשר לשמה, הקשה יחסית, של דִּינָה (המרמז על מידת הדין), ובאשר לסמיכות הפרשיות, בין הולדתה של דִּינָה להולדתו של יוֹסֵף, מסבירה הגמרא "שדנה לאה דין בעצמה". לדברי המדרש, ידע יעקב וידעו האמהות, שעם ישראל אמור להיבנות משנים עשר שבטים. כאשר הרתה איפוא לאה בפעם השביעית, תהתה לאה בינה לבין עצמה, "אם זה זכר, לא תהא אחותי

כאחת השפחות?!". כלומר, נצטערה לאה, שמא תלד בן, ואז יהיו קיימים כבר אחד עשר שבטים. אם כן, לא תוכל רחל ללדת יותר מבן אחד בלבד, דהיינו תרומתה לעם ישראל תהיה פחותה מזו של בלהה ומזו של זלפה, שילדו כבר, כל אחת מהן, שני בנים ליעקב. לאה התפללה על כך, ו"מייד נהפכה לבת", כלומר שהעובר הזכר שברחמה "הפך לבת".

סיפור זה מעלה מספר שאלות לא פשוטות: במה חטאה **דינה**, שלכאורה היתה אמורה להיוולד כבן, וממילא גם להפוך ולהיות שבת, שיצאה מופסדת? ולא זו בלבד, אלא שחוותה חוויות קשות נוספות, כמו הסיפור הקשה עם שכם בן חמור ועוד? שמה של **דינה**, כמו מעיד עליה, שחלה עליה מידת **הדין (=דינה)**. ידוע, שמחשבה טובה שעולה אצל אדם, אינה הולכת לאיבוד, וזוכה לשכר אצל הקב"ה. אם כן, במה יצאה לאה נשכרת? שהרי נשאה עם ששה שבטים בלבד, במקום שבעה שאמורים היו ליפול בחלקה, אלמלא חשבה על טובת אחותה והתפללה בעבורה? ובאשר לרחל, למרות שזכתה לשני בנים, הרי לכאורה לא די בהם, שהרי בכך הושוותה לכל היותר לבלהה ולזלפה, שקודם לכן היו שפחות?

להפתעתי, הפירוש המופיע בתרגום יונתן, מסייע להפליא ביישוב הקושיות שלעיל. לפי פירוש זה, כאשר הרתה לאה והתפללה על אחותה, היתה בעצם גם רחל בראשיתו של הריון, אלא שכנראה, לא היתה מודעת לו עדיין. ברחמה של לאה אכן היה בן – **יוסף**! ואילו ברחמה של רחל היתה בת – **דינה**. בעקבות תפילתה של לאה על אחותה, בא מלאך **והחליף בין העוברים**. את הבן, העביר המלאך מרחמה של לאה לרחמה של רחל, ואת הבת, העביר מרחמה של רחל, לרחמה של לאה. יוצא אפוא, ש**דינה** היתה נקבה מלכתחילה, ורק החליפה את מעונה למשך ההיריון. אך תרומתו הגדולה של יונתן בן עוזיאל בעבורנו הפעם, היא בהבהרת העובדה, שהורתו של **יוסף**, אמנם החלה בלאה, אך תהליך בנייתו, במשך רוב תקופת ההיריון, וגם לידתו, אצל רחל. ניתן אפוא לומר על יוסף שהוא בן "משותף" לרחל וללאה (וליעקב כמובן), ולכן הוא מייצג יותר מכל אחיו, את החיבור והשלמות של בית יעקב, של עם ישראל כולו.

עובדה זו מתיישבת גם עם השליחות שהטיל יעקב על **יוסף** בתחילת פרשתנו, "לך נא ראה את שלום אחיך", שלום, מלשון שלמות וחיבור. מורכבות זו מאפשרת גם להבין בקשתה של רחל, בהולדת **יוסף** "ותקרא את שמו **יוסף** לאמר **יוסף** ה' לי בן אחר". רחל חשה בפנימיותה, ש**יוסף** הוא "תוצר משותף", לה וללאה, ומבקשת לזכות בבן "**אחר**", שגם הורתו וגם לידתו, יבואו ממנה, מאחר ש**יוסף**, לא בא לה מכוחה, אלא מכוח תפילתה של לאה. כאשר נולד **בְּנִימִין**, היא קוראת שמו "**בן אוני**", כנראה גם כדי לציין, בין השאר, שבן זה בא **מכוחה** שלה, ומחיותה.

כאן, אנו רואים את המכנה המשותף, הפנימי והמשמעותי שבין **ראובן ויוסף**. אם מסתכלים מבחינת ההיגיון, המיוצג על ידי חוש ה**ראייה**, אזי, אין ל**ראובן** סיבה מובהקת להציל את **יוסף**, מה גם, שלא הוא זה שיוזם את הריגתו. אך כאן מתעורר אצלו חוש רדום, "**וישמע ראובן ויצלהו מיָדָם**". מה שמע **ראובן**? כאן סתם הכתוב ולא פירש מה שמע, כי אין המדובר בשמיעה פיזית, אלא ב"אוזן הפנימית" השומעת קול קורא מתוכו, משהו מה"על מודע" ומעל ההגיון, שכמו אומר לו להתנגד. באתו הרגע הוא חש בהתעוררות של זיקה פנימית ל**יוסף**, זיקה שאינה מוכנה להשלים עם האפשרות של פגיעה באחיו הייחודי, אחיו משתי האמהות. הוא מרגיש חובה להשיבו שלם אל אביו, "ויצלהו מיָדָם".

ואם שאלנו קודם לכן על הצדק האלוקי, נשתדל להתייחס בקצרה, למאזן הרווח וההפסד אצל כל אחת מה"מפסידות" לכאורה, **דינה**, לאה ורחל. באשר ל**דינה**, המדרש מספר ש**בתה** משכם בן חמור, אָסַנְת, זכתה להינשא ליוסף. יוצא אפוא שלמרות שמלכתחילה הורתה כבת, היא זוכה ו"יולדת" את אפרים ומנשה שהופכים להיות שני שבטים. גם רחל זכתה בסופו של דבר, פורמאלית וביולוגית, לשלשה שבטים, אפרים, מנשה ובנימין (יותר מאשר בלהה וזלפה!). אך מבחינה רוחנית, נחשבת רחל, הקרויה גם "עקרת הבית", כאם רוחנית **לכל** שבטי ישראל. ולא אף היא, יוצאת נשכרת, שהרי גם **יוסף** וגם **דינה** יצאו ממנה, הורתו של **יוסף** ולידתה של **דינה**, ומשניהם גם יחד (**יוסף** כאב ו**דינה** כסבתא), נולדו שני השבטים אפרים ומנשה (במקום יוסף בלבד, לפני תפילתה).

רואים אנו בעליל, ש"בעיית הצדק האלוקי" היא למעשה בעיה שלנו, בעיה הנובעת מקוצר הראות שלנו, מראייתנו המוגבלת שאינה מסוגלת להקיף את התמונה המורכבת של המציאות, "כִּלְמִם בְּחֻמְהָ עֵשִׂית". כל מה שעושה הקב"ה – לטובה, ומחשבה טובה של אדם, סופה אך להיטיב, עם החושב עם נשוא המחשבה ועם העולם כולו.

דבר חסידות

מפתגמי אדמו"ר הזקן (בעל התניא):

הלשון היא קולמוס הלב, והשיר – קולמוס הנפש. שמחה של מצוה ושיר, מבטלת את כל ה"דינים" והקטרוגים – ברוחניות ובגשמיות.

(ספר השיחות תש"ב – אדמו"ר הרי"ץ)
(איגרות - קודש – אדמו"ר הצמח צדק)

שבת שלום ומבורך

108/118

אם ברצונך לקבל את הגיליון ישירות, במסרון או במייל, פנה אל ghananv@gmail.com או לטלפון 0525-699-691